

ভাৰতবৰ্ষত মহিলা গণিতজ্ঞ : এক আত্মজীৱনীমূলক খতিয়ান

গীতা ভেংকটৰমণ • অনুবাদ : প্ৰিয়াংকুশ ডেকা • বিশেষ পৰিচয় : অনুপম শইকীয়া

অনুবাদক: সপ্তম ষাণ্মাসিকৰ ছাত্ৰ, যান্ত্ৰিক অভিযান্ত্ৰিক বিভাগ (মেকানিকেল ইঞ্জিনিয়াৰিং বিভাগ), যোৰহাট অভিযান্ত্ৰিক মহাবিদ্যালয়, গড়মূৰ, যোৰহাট-৭৮৫০০৭

E-mail: pkushdeka@gmail.com

গীতা ভেংকটৰমণ দিল্লীৰ আন্বেদকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ‘স্কুল অব লিবাৰেল ষ্টাডিজ’ৰ এগৰাকী গণিতৰ অধ্যাপিকা। ইয়াৰ পূৰ্বে তেওঁ ১৯৯৩ চনৰ পৰা ২০১০ চনলৈ চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজ, দিল্লীৰ গণিত বিভাগত অধ্যাপনা কৰিছিল।

এটা তামিল পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰা গীতা ভেংকটৰমণে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা স্কুলীয়া শিক্ষা গ্ৰহণ কৰাৰ পিছত দিল্লীৰ চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজৰ পৰা গণিতত অনাৰ্চসহ বি এছ ছি ডিগ্ৰী লাভ কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত তেওঁ ‘ইনলেকছ বৃত্তি’ আৰু ‘বাৰ্টন জ্যেষ্ঠ বৃত্তি’ লাভ কৰি অক্সফ’ৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা উচ্চশিক্ষা লাভৰ সুযোগ পাইছিল। ১৯৯৩ চনত তেওঁ অক্সফ’ৰ্ডৰ পৰা গণিতত এম এ আৰু ডি ফিল (পি এইচ ডি) ডিগ্ৰী সম্পূৰ্ণ কৰিছিল। তেওঁৰ ডক্টৰেল গৱেষণাৰ বিষয় আছিল সংঘ তত্ত্ব।

গীতা ভেংকটৰমণে সসীম সংঘ তত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে গৱেষণা কৰিছে। মৌলৰ মাত্ৰা, সংযুগ্ম শ্ৰেণী, উপসংঘ ইত্যাদিৰ লগত জড়িত বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত সসীম সংঘৰ শ্ৰেণীভুক্তকৰণ সম্পৰ্কতো তেওঁ আগ্ৰহী। তেওঁৰ প্ৰকাশিত গ্ৰন্থৰ ভিতৰত, সহলেখক ৰূপে লিখিত ‘Enumeration of Finite Groups’ (কেম্ব্ৰিজ ইউনিভাৰ্ছিটি প্ৰেছ, ২০০৭) আৰু ‘A Bridge to Mathematics’ (চে’জ্ পাব্লিকেশ্বনছ, ২০১৭) বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য।

গৱেষণাৰ উপৰি তেওঁ গণিত জনপ্ৰিয়কৰণ আৰু গণিত-জগতত মহিলাৰ উপস্থিতি প্ৰসংগতো গভীৰভাৱে আগ্ৰহী। পক্ষী নিৰীক্ষণ আৰু চৰাইৰ ফটোগ্ৰাফী কৰিও তেওঁ যথেষ্ট ভাল পায়। তেওঁৰ চাৰিখনকৈ চৰাইৰ আলোকচিত্ৰ ‘On the Lap of Nature: Let’s See Let’s Find’ নামৰ মণিপুৰী ভাষাৰ কিতাপ এখনত

প্ৰকাশ পাইছে। ‘অৰিয়েণ্টেল বাৰ্ড ক্লাব’ৰ অনলাইন তথ্যভঁৰালতো তেওঁৰ ভালেকেইখন আলোকচিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে।

গীতা ভেংকটৰমণৰ ‘Woman Mathematician in India: An Autobiographical Account’ শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো ‘ইক’ন’মিক এণ্ড পলিটিকেল ৱিকলি’ নামৰ পত্ৰিকাখনত (academic journal) ২০১৭ চনৰ এপ্ৰিল মাহত প্ৰকাশ পাইছিল (Vol. 52, Issue No. 17, 29 Apr, 2017)। ‘ইক’ন’মিক এণ্ড পলিটিকেল ৱিকলি’ হ’ল সমাজ অধ্যয়নৰ বিষয়সমূহ সামৰি প্ৰকাশিত এখন সাপ্তাহিক শিক্ষায়তনিক পত্ৰিকা। ভাৰতৰ ‘সমীক্ষা ট্ৰাষ্ট’এ প্ৰকাশ কৰা এই বহুল সমাদৃত পত্ৰিকাখন ১৯৪৯ চনৰ পৰা প্ৰকাশ পাই আহিছে।

“প্ৰবন্ধটোত লেখিকাই এগৰাকী ভাৰতীয় মহিলা গণিতজ্ঞ হিচাপে তেওঁৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাসমূহৰ যোগেৰে লিংগ, জাতি, শ্ৰেণী, ভাষা আৰু গণিতৰ মাজৰ আন্তঃক্ৰিয়াক বিশ্লেষণ কৰিছে। এই বিশ্লেষণত তেওঁ গণিত-জগতত মহিলাৰ সীমিত পৰিসংখ্যাটোকে আলোচনাৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হিচাপে লোৱাতকৈ ইয়াৰ অন্তৰালত বিভিন্ন স্তৰত থাকিব পৰা প্ৰভাৱসমূহ পোহৰলৈ অনাৰ প্ৰয়াস কৰিছে।”

‘গণিত বিকাশ’ত প্ৰকাশৰ উদ্দেশ্যে এই প্ৰবন্ধটো অনুবাদ কৰিবলৈ অনুমতি বিচাৰি গীতা ভেংকটৰমণৰ সৈতে এমাহ পূৰ্বে যোগাযোগ কৰিছিলোঁ। মূল প্ৰবন্ধটো প্ৰকাশ হোৱা পত্ৰিকাখনৰ প্ৰকাশন ন্যাসৰ সৈতে যোগাযোগ কৰি লেখিকাই অতি সহৃদয়ভাৱে প্ৰবন্ধটো ‘গণিত বিকাশ’ৰ বাবে অনুবাদ কৰিবলৈ অনুমতি দিয়ে। লেখিকালৈ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলোঁ।

গীতা বাইদেৱে ১৯৯৩ চনৰ ছেপ্তেম্বৰ মাহত দিল্লীৰ চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজত যোগদান কৰিছিল। সেই সময়ত আমিবোৰ আছিলো স্নাতকৰ তৃতীয় বৰ্ষত। ষ্টিফেন্সৰ প্ৰায় গোটেই কেইগৰাকী ছাৰ-বাইদেউৰ লগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অতি সৌহাৰ্দপূৰ্ণ, আন্তৰিক সম্পৰ্ক আছিল বুলি সদায়েই অনুভৱ কৰোঁ। তাৰ ভিতৰতো গীতা বাইদেউৰ লগত আমিবোৰে আটাইতকৈ সহজ পাইছিলোঁ। গণিতৰ শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত তেখেত আছিল সেইসময়ত সৰ্বকনিষ্ঠ। শিক্ষকতাৰ প্ৰতি থকা তেখেতৰ নিষ্ঠা আৰু ঐকান্তিকতাৰ গভীৰতা আমি সোনকালেই বুজি উঠিছিলোঁ। ষ্টিফেন্স কলেজৰে প্ৰাক্তন ছাত্ৰী হিচাপে তেখেতৰ কৃতিত্বৰ কথা আমি পোৱা তেখেতৰো শিক্ষাপুস্তকসকলৰ মুখত শুনি আছিলোৱেই, তাতে তেওঁ অক্সফ'ৰ্ডৰপৰা উষ্ট্ৰবেট ডিগ্ৰী লৈয়েই কলেজলৈ অহা বাবে আমিবোৰে অধিক উৎসুক ভাৱে তেখেতৰ ক্লাছবোৰত প্ৰথমৰে পৰাই ভাগ লোৱাৰ কথা মনত পৰে।

তেখেতে গণিতৰ ধাৰণাবোৰ অতি সুস্পষ্টভাৱে বুজাইছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিজা চিন্তাৰ যাতে বিকাশ হয় তাৰ প্ৰতিও তেখেত প্ৰথমৰে পৰাই সচেষ্টিত আছিল। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সেইসময়ৰ সকলো পাঠ্যপুথিয়েই উন্নত মানৰ আছিল বুলিব নোৱাৰি, আৰু বাৰ্ষিক পৰীক্ষাবোৰতো নতুন ধৰণৰ প্ৰশ্নৰ সম্বন্ধে বিচাৰিব লগা নহৈছিল। গতিকে আমাৰ লগৰ বহুতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েই গণিতৰ ফালে অলপ পিঠি দিছিল, আৰু তাৰ প্ৰভাৱ আনসকলৰ ওপৰতো পৰিছিল। তেনে এক সময়তো গীতা বাইদেৱে ক্লাছৰ প্ৰায়বোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে পাঠ্যৰ প্ৰতি আকৃষ্ট কৰিব পাৰিছিল তেখেতৰ মনোমোহা শিক্ষাদানেৰে।

আমিবোৰেই আছিলো গীতা বাইদেৱে ষ্টিফেন্স কলেজত পঢ়ুওৱা প্ৰথম বেট্চ। সহপাঠীসকলৰ ভিতৰত মোৰ লগৰ আটাহাৰ হুছেইন চৌধুৰী আৰু মইহে হয়তো গণিতৰ অধ্যয়ন অলপ নিয়মিতভাৱে কৰিছিলো, বহুতো প্ৰতিভাৱান সহপাঠী আছিল যদিও তেওঁলোকৰ বহুতৰে গণিতৰ প্ৰতি অনুৰাগ হয়তো বৰ বেছি নাছিল। আটাহাৰ আছিল মৰিগাঁওৰ ওচৰৰ এখন ভিতৰুৱা ঠাইৰ ল'ৰা, সৰ্বভাৰতীয় প্ৰশাসনিক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ তেওঁ বৰ্তমান কলিকতাত ইনকম টেক্স কমিচনাৰ হিচাপে কৰ্মৰত। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মূল্যায়ন পদ্ধতিত তেতিয়া ইণ্টাৰনেল এচেচমেন্টৰ ব্যৱস্থা নাছিল, গীতা বাইদেৱে কিন্তু এই ইণ্টাৰনেল এচেচমেন্ট নিজেই ল'বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। পিছে তেখেত নতুন হোৱাৰ বাবে হয়তো, আৰু তেখেতৰ উদাৰ মতাদৰ্শৰ বাবেও, আমাক অনুশাসন কৰিবলৈ নিবিচাৰিছিল। মোৰ যিমানদূৰ মনত পৰিছে, এটা ইণ্টাৰনেল এচেচমেন্টত অৱতীৰ্ণ হ'বলৈ আমাৰ পঞ্চাছ গৰাকীমান সহপাঠীৰ ভিতৰত কেৱল মই আৰু আটাহাৰহে উপস্থিত হ'লোঁগৈ। কেৱল আমি দুজনকহে দেখি

গীতা বাইদেৱেও আমাকে প্ৰশ্নকাকত দি আঁতৰি গ'ল। আমি দুজনেহে এইদৰে অকলে পৰীক্ষা দি থকা বুলি খবৰটো একে চৌহদতে থকা হোষ্টেলত (ষ্টিফেন্সত ৰেচিডেন্স বুলি কোৱা হয়) ৰৌজাল হ'ল। গতিকে পৰীক্ষাৰ মাজতে হোষ্টেলৰ আন আন বিষয়ৰো ছাত্ৰসকলেও আমাৰ পৰীক্ষা কোঠাত ভুমুকিয়াই আমাক জোকাই গৈছিল, এতিয়া মনত পৰিলে আমোদজনক লাগে। আমি দুয়ো এইদৰে গীতা বাইদেউৰ প্ৰিয়ভাজন হৈ উঠিছিলো হয়তো।

তেখেতৰ বহুতো শলাগিবলগীয়া গুণ আছিল। তেখেতে ক্লাছত কেতিয়াও ক্ৰোধাশ্বিত হোৱা দেখা নাছিলোঁ। তেখেতে কেতিয়াও কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকেই কোনো কটু বাক্য শুনোৱা নাছিল। কেৱল তেখেতৰ বুদ্ধিদীপ্ততা আৰু ব্যক্তিত্বৰ বলতেই শ্ৰেণীকোঠাত শৃঙ্খলা বজাই ৰাখিব পাৰিছিল; কেইবাগৰাকীও প্ৰগলভ, অঘাইতং ছাত্ৰ ক্লাছত থকাৰ পিছতো। তেখেত স্পষ্টবাদী আছিল। সদায় তেখেতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক গণিতৰ প্ৰতি অনুৰাগী কৰি ৰাখিবলৈহে চেষ্টা চলাইছিল। শ্ৰেণীকোঠাত তেখেতক প্ৰশ্ন সুধিবলৈ মোৰ দৰে সেইসময়ৰ লাজকুৰীয়া ছাত্ৰকেইজনেও ভাবিব লগা নহৈছিল। তেখেতৰ কিছুমান চিন্তা সময়তকৈ বেছি আগবঢ়া আছিল। তেখেতে সেইসময়তে ভাৰতৰ কলেজবোৰত গৱেষণামূলক চিন্তা-চৰ্চাৰ পৰিৱেশৰ অভাৱক লৈ চিন্তিত আছিল। পিছলৈ তেখেতে ষ্টিফেন্স কলেজত এনে পৰিৱেশ এটা আনিবলৈ চেষ্টা চলাই গৈছিল, তেতিয়ালৈ অৱশ্যে আমিবোৰ কলেজৰপৰা ওলাইছিলোঁ।

বাইদেউৰ পৰা আমি অতি অনুপ্ৰাণিত হৈছিলোঁ। মই কেব্ৰিজৰ ট্ৰিনিটি কলেজত পঢ়িবলৈ চীট পোৱাৰ পিছত তেখেতে সঞ্জীৱ আগৰৱাল ছাৰৰ সৈতে লগ লাগি কলেজৰ কৰিড'ৰত মোক বহু মূল্যবান পৰামৰ্শ দিয়াৰ কথা মনত পৰে। অৱশ্যে এতিয়া অনুতাপো হয় যে গীতা বাইদেউৰ পৰা আমি শিকিবলগীয়া বহুতো আছিল, গণিতৰ উপৰি তেখেতৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতা, বুদ্ধিদীপ্ত চিন্তাধাৰাৰ পৰা আৰু বহুতো শিকিব পৰাৰ অৱকাশ আছিল। নিজৰ সংকোচ, জড়তা আৰু সজাগতাৰ অভাৱৰ বাবেহে সেই সুৱৰ্ণ সুযোগ হেৰুৱালো। তথাপি ক'ব লাগিব যে আমি তেখেতৰ পৰা যিখিনি শিকিব পাৰিলো সেয়াই আমাৰ ভৱিষ্যত জীৱনত আপুৰুগীয়া সমল হিচাপে কাম কৰিছে। গীতা মাদামৰ জীৱন সকলো ফালৰপৰাই সুখী আৰু মঙ্গলময় হওক তাকেই সশ্ৰদ্ধভাৱে কামনা কৰিলোঁ।

— অনুপম শইকীয়া।

বেংলাৰ, ট্ৰিনিটি কলেজ, কেব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়।
কেব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উষ্ট্ৰবেট অনুপম শইকীয়া বৰ্তমান
আইআইটি গুৱাহাটীৰ গণিত বিভাগৰ অধ্যাপক।

মই বৰ সক্ৰিয় আৰু মা-দেউতাৰ মৰমত ডাঙৰ হোৱা একমাত্ৰ সন্তান আছিলোঁ। মা-দেউতা উভয়ে মধ্যবিত্ত, উচ্চ-শ্ৰেণীৰ পৰিয়ালৰ সন্তান আছিল। এয়া বিশেষ উল্লেখনীয় বুলি ক'ব নোৱাৰিলেও এক বিশেষ সামাজিক শ্ৰেণীৰ পৰা অহাৰ ফলত শিক্ষা-দীক্ষাক যথেষ্ট গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকৰ বহুতো ভাই-ভনীও আছিল। তেওঁলোকে এটাই মাত্ৰ সন্তান ডাঙৰ কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল, কিয়নো তেওঁলোকে সেই এটা সন্তানৰ বাবেই পাৰ্থমানে সকলোখিনি কৰিব বিচাৰিছিল। বহু বছৰ পিছতহে মোৰ মনলৈ আহিছিল যে অতি কমকৈ ক'ব গ'লেও তেওঁলোকৰ সেই সিদ্ধান্তটো যথেষ্ট অগতানুগতিক আছিল। কাৰণ ময়েই ঘৰখনৰ একমাত্ৰ সন্তান আছিলোঁ, আৰু মই আছিলোঁ এজনী ছোৱালী। ১৯৬০ৰ দশকৰ শেষৰফালে একমাত্ৰ ছোৱালী এজনী ডাঙৰ-দীঘল কৰাটো নিশ্চয়কৈ প্ৰচলিত ধাৰা নাছিল। মই দৃঢ়তাৰে ক'ব পাৰোঁ যে ভাৰতৰ দৰে দেশ এখনত এতিয়াও তেনে এটা পৰিৱেশ অহা নাই।

জাতি, অঞ্চল আৰু ভাষা সম্পৰ্কে অভিজ্ঞতা

এগৰাকী 'মহিলা গণিতজ্ঞ' বুলি ক'লে যেতিয়া অন্য স্থান আৰু মোৰ অন্য পৰিচয়সমূহৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিবেচনা কৰি চাওঁ, মই আলোড়িত আৰু সতৰ্ক - দুয়োটাই হওঁ। কাৰোবাৰ অভিজ্ঞতাসমূহক এনেকৈ ব্যৱচ্ছেদ কৰি চোৱা সম্ভৱনে? কোনোবাই নিজৰ স্মৃতি ফাঁহিয়াই চাই সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰিবনে যে ঠিক এইখিনি বিষয় মোৰ জাতি আৰু শ্ৰেণীৰ লগত জড়িত? মই এনে কোনো মুহূৰ্ত চিনাক্ত কৰি উলিয়াব পাৰিমনে য'ত মই বৈষম্যৰ সন্মুখীন হৈ ক্ৰোধান্বিত হৈছিলোঁ, কাৰণ মই এনে এখন ক্ষেত্ৰত কাম কৰি আছোঁ যাক সাধাৰণতে পুৰুষপ্ৰধান বুলি গণ্য কৰা হয় [কেলী ১৯৮৫]? মই যিমানেই এইবিষয়ে ভাবোঁ, সিমানেই মই অনুভৱ কৰোঁ যে এই কামটো কৰিবলৈ হ'লে মই বহু ঘটনা জুকিয়াই চাব লাগিব যিবোৰ মোৰ সৈতে জড়িত হৈ আছে, মোৰ মাজত আছে আৰু মোক গঢ় দিছে। এক কথাত মই নিজৰেই বিশ্লেষক হৈ মোৰ চিন্তাধাৰাৰ অতল গভীৰলৈ খান্দিব লাগিব আৰু নিৰ্ণয় কৰিব লাগিব যে এই ঘটনাবোৰ আজি অতবছৰ ধৰি কিয় মোৰ স্মৃতিত থাকি গৈছে। অনিবাৰ্য্যভাৱে ই ইমান বছৰে মোৰ বিষয়ে আৰু মোৰ লগত জড়িত সেই ঘটনাসমূহক সামৰি ল'ব, সেইবোৰে কি কৰিছিল আৰু কেনে আচৰণ কৰিছিল, বিশ্লেষণ কৰিব। ঘটনাসমূহ মোৰ স্মৃতিত থাকি যোৱাৰ কিবা এটা কাৰণ নিশ্চয় থাকিব লাগিব। মোৰ সেই অনুসন্ধানসমূহৰেই এয়া বৃত্তান্ত।

¹ আয়াৰসকল হিন্দুধৰ্মৰ স্মাৰ্ত (smarta) উপসম্প্ৰদায়ৰ অন্তৰ্গত ব্ৰাহ্মণ লোক।

পাঁচ বছৰ বয়সতে মোৰ বংশ পৰিচয়ৰ লগত জড়িত ঘটনা এটালৈ মনত পৰে। খ্ৰীষ্ট কনভেণ্ট স্কুল, তাম্বাৰামত (মাদ্ৰাজ, এতিয়াৰ চেন্নাই) পঢ়ি থাকোতে মোৰ দুজন প্ৰশংসক আছিল, দুয়ো মোৰ শ্ৰেণীতে পঢ়া সৰু ল'ৰা আছিল। সিহঁতে মোৰ গুৰুত্ব পাবলৈ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰিছিল। তাৰে এজন খ্ৰীষ্টান আৰু আনজন আয়েংগাৰ [দত্ত ২০০৭]। মোৰ খুব ভালকৈ মনত আছে যে যদিও আব্ৰাহাম বেছি স্কৃতিবাজ আছিল আৰু কিবা দুষ্টালি কৰাৰ সময়ত মোৰ প্ৰথম পছন্দৰ আছিল, মই কেৱল নাৰায়ণনৰ লগতহে বিয়া হ'ম বুলি ভাবিছিলোঁ। কিয়নো মোৰ দৰে সিও তামিল ব্ৰাহ্মণ আছিল। মই যে আয়াৰ¹ আৰু নাৰায়ণন এজন আয়েংগাৰ আছিল, সেয়াও হয়তো মই জানিছিলোঁ। কিন্তু আমি দুয়ো অন্ততঃ তামিল ব্ৰাহ্মণ আছিলোঁ। এগৰাকী তামিল ব্ৰাহ্মণ, এক প্ৰাচীন পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ বংশধৰ হিচাপে মই কি পাইছিলোঁ, বা ই মোলৈ কি বিশেষ অধিকাৰ আনিছিল, সেই বয়সতে মই জানিছিলোঁ নেকি? মই তেনেদৰে নাভাবোঁ। কিন্তু তেতিয়াই মই এক সামাজিক বাস্তৱক আঁকোৱালি লৈছিলোঁ যে মই এটা বিশেষ সম্প্ৰদায়ৰ অন্তৰ্গত, আৰু মই ইয়াৰ বিৰুদ্ধে যাব বিচৰা নাছিলোঁ। সীমাবদ্ধতাৰ অধীনত থকাৰ আন অৰ্থ বাকীবোৰক বাদ দিব লগা হোৱা।

তামিল ব্ৰাহ্মণ সম্প্ৰদায়ৰ পৰা অহাৰ অৰ্থ এয়াও আছিল

যে মোৰ ওচৰ-পাজৰৰ সকলোৱে মোক পঢ়া-শুনাত, বিশেষকৈ গণিতত পাৰদৰ্শিতা দেখুওৱাটো আশা কৰিছিল। কুৰি শতিকাত এইটো এটা সাধাৰণ ধাৰাৰ নিচিনা হৈছিল যে গণিত বা অভিযান্ত্ৰিক শিক্ষাত দেখুওৱা ধাৰাবাহিক দক্ষতাক ধৰ্মীয় বা ধ্ৰুপদী ভাষাত স্ততিগীত আৰু কবিতা আবৃত্তি কৰাৰ দক্ষতাতকৈ উচ্চ দৃষ্টিৰে চোৱা হয়। প্ৰাথমিক শিক্ষালাভৰ সময়ছোৱাত মা মোৰ ঘৰুৱা শিক্ষক আছিল। তেওঁ গণিত বেছি ভাল পাইছিল যদিও পদাৰ্থবিজ্ঞান বিষয়ত স্নাতক ডিগ্ৰী লাভ কৰিছিল। বিয়াৰ পিছতে তেওঁ চেম্বাইৰ ষ্টে'লা মাৰিচ কলেজত কৰি থকা পদাৰ্থবিজ্ঞান গৱেষণাগাৰৰ সহায়কাৰীৰ চাকৰিটো বাদ দিয়ে। মোৰ দেউতাই ভাৰতীয় বায়ুসেনা বাহিনীৰ এটা স্থানান্তৰী চাকৰি কৰিছিল। তেওঁ সেনাবাহিনীৰ শিক্ষা গোটৰ এগৰাকী বিষয়া আছিল। ১৯৫০ৰ দশকত চেম্বাইৰ বিবেকানন্দ কলেজৰ পৰা তেওঁ গণিতত অনাৰ্ছসহ বি এ ডিগ্ৰী লাভ কৰিছিল। প্ৰথমে তেওঁ কইম্বাটোৰ গভৰ্নমেণ্ট কলেজ অৱ টেকন'ল'জিত প্ৰৱক্তাৰূপে অস্থায়ী চাকৰি কৰিছিল। কিন্তু পিছলৈ তেওঁ সেনা বাহিনীত যোগ দিলে, কিয়নো তাত দৰমহা কিছু বেছি আছিল আৰু তেওঁ তেওঁৰ মাক-দেউতাক আৰু ভায়েক-ভনীয়েকৰো দায়িত্ব ল'বলগীয়া হৈছিল।

মা-দেউতাই গণিত ভালপোৱা হিচাপে আৰু মই যিটো সম্প্ৰদায়ৰ পৰা আহিছোঁ, তালৈ চাই মোৰ ধাৰণা যে গণিত মোৰ পৰিচয়ৰ এটা অংশ হৈ পৰাতো অৱধাৰিত আছিল। অৱশ্যে কম বয়সীয়া শিশু হিচাপে মই তেতিয়া কেৱল এয়াই জানিছিলোঁ যে মই গণিত ভাল পাইছিলোঁ আৰু বিষয়টোত ভালো আছিলোঁ। গণিত সম্পৰ্কে মোৰ মাই উল্লেখ কৰা কাহিনী এটা এনেকুৱা যে, কেনেকৈ মই অৱদিত (Avadi) তৃতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰৱেশ পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হওঁতে চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ বাবে পৰীক্ষা দি থকা শিশু এটাৰ গণিতৰ সমস্যা এটা সমাধানত সহায় কৰি দিছিলোঁ। অৱদিত মই নতুনকৈ ভৰ্তি হোৱা কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয়খনত² আন এটা প্ৰত্যাহ্বানৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছিল। প্ৰত্যাহ্বানটো আছিল ভাষাগত। পূৰ্বে হিন্দী বিষয়টোত মোৰ জ্ঞান বৰ্ণমালাখন জনা, কিছু শব্দ, আৰু সৰু সৰু বাক্য পঢ়া আৰু লিখিব জনাতে সীমাবদ্ধ আছিল। সেয়াও সম্ভৱ হৈছিল মাই পৰিকল্পিতভাৱে মোক খ্ৰীষ্ট কনভে'ণ্ট স্কুলত তামিল শ্ৰেণীৰ পৰা হিন্দী বিষয়টোলৈ সলনি কৰা বাবেহে। দেউতাৰ ঠাই সলাবলগীয়া চাকৰিটোলৈ চাই মাই অনুভৱ কৰিছিল যে, মই পঢ়িবলগীয়া ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ স্কুলত তিষ্ঠি থাকিবলৈ হ'লে মই হিন্দী জনাটো প্ৰয়োজন হ'ব। অৱদিত থাকোতে মই হিন্দী ভাষাত সমাজ অধ্যয়ন পঢ়িছিলোঁ। কিছু সমতা লাভ কৰিবলৈ

মই খ্ৰীষ্ট বন্ধৰ দিনকেইটাত মোৰ দেউতাৰ বিভাগত নিয়োজিত পুথিভঁড়ালীজনৰ অধীনত ঘৰুৱা শিক্ষা লৈছিলোঁ। সেই কুমলীয়া বয়সত মোৰ বাবে সেয়া পাহাৰ বগোৱা সদৃশ কঠিন কাম আছিল।

একমাত্ৰ সন্তান হিচাপে বন্ধৰ দিনকেইটাৰ আবেলি খেলিবলৈ বাহিৰ ওলোৱাৰ অনুমতি পোৱা নাছিলোঁ। গতিকে কিতাপেই মোৰ শ্ৰেষ্ঠ সংগী বুলি আৱিষ্কাৰ কৰিছিলোঁ। প্ৰাথমিক স্কুলৰ বছৰকেইটাত মই এনিড ব্লাইটনৰ কিতাপবোৰ পঢ়ি ডাঙৰ হৈছিলোঁ। কিন্তু তেওঁৰ কিতাপবোৰত মই কেতিয়াও ছোৱালী সম্পৰ্কে সন্তীয়া কথা বা বৰ্ণবৈষম্যমূলক উপস্থাপন লক্ষ্য কৰা নাছিলোঁ। সেইবোৰ মোৰ দৃষ্টিত নপৰাকৈয়ে পাৰ হৈ গৈছিল। বহু পিছলৈ প্ৰাপ্তবয়স্ক বয়সতহে কথাবোৰৰ নিহিত অৰ্থ উপলব্ধি কৰিব পাৰি।

১৯৭০ৰ দশকৰ মাজভাগত মোৰ দহ বছৰমান বয়সত অৱদিত পঞ্চম শ্ৰেণী উত্তীৰ্ণ হোৱাৰ পিছতে দেউতাৰ চাকৰি মধ্যপ্ৰদেশৰ পাচমাৰ্হি নামৰ পাহাৰীয়া অঞ্চল এটালৈ সলনি হ'ল। ই এটা আৰ্মী কেন্দ্ৰ আছিল, য'ত তেওঁ পুথিভঁৰাল বিজ্ঞানৰ এবছৰীয়া স্নাতক পাঠ্যক্ৰম এটা কৰিবলৈ গৈছিল। সেউজ পাহাৰ আৰু চৌদিশে উজলি থকা জলপ্ৰপাতবোৰেৰে সৈতে পাচমাৰ্হি এবছৰ কটাবৰ বাবে এখন বৰ ধুনীয়া ঠাই আছিল। আকৌ এবাৰ মই নতুন এখন কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয়ত নিজকে খাপ খুৱাই ল'বলগীয়া হৈছিল। এইবাৰৰ বিদ্যালয়খন আছিল বিক্ষা পৰ্বতৰ উত্তৰে। কম দিনৰ ভিতৰতে স্কুলত ইংৰাজী পাঠ্যপুথিৰ দফা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়িবৰ সময়ত মই বুজি উঠিছিলোঁ যে মোৰ উচ্চাৰণ সম্পূৰ্ণৰূপে দক্ষিণ ভাৰতীয় ঠাচৰ। হেট্ছ, য়েম্ছ, য়েন্ছ আদি উচ্চাৰণসমূহ কোনোপধ্যেই লুকুৱাই ৰাখিব পৰা নাছিলোঁ।³ ফলত গোটেই শ্ৰেণীটোৱে হাঁহিৰ খোৰাক পাইছিল আৰু ময়ো কিছু লাভ পাইছিলোঁ। মই অৱদিতৰ পৰা অহা শীৰ্ষস্থানৰ মেধাৱী ছাত্ৰী আছিলোঁ, অথচ ইংৰাজী বৰ্ণমালাখন শুদ্ধকৈ উচ্চাৰণেই কৰিব পৰা নাছিলোঁ।

পাচমাৰ্হি এৰি দক্ষিণ বাংগালোৰলৈ যোৱাৰ সময়লৈ মই 'হেট্ছ, য়েম্ছ, য়েন্ছ' আদিৰ পৰা প্ৰায় নিস্তাৰ পাইছিলোঁ। আজিকালি কাচিৎহে তেনে উচ্চাৰণবোৰ মুখলৈ আহে। কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয় হেৰুৱালত মই বীজগণিত শিকিছিলোঁ। ঠাই সলনি আৰু উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণ ভাৰতলৈ কৰা যাত্ৰাৰ বাবে মই এমাহ ধৰি পাঠদানত উপস্থিত থাকিব পৰা নাছিলোঁ। সেইবাবে দেউতাই মোক সহায় কৰিবলগীয়া হৈছিল। হেৰুৱালত মোৰ প্ৰথমটো গণিতৰ শ্ৰেণীত মই কিছুপৰিমাণে ভয়েই খালোঁ, কাৰণ x ৰে ভৰাই পেলোৱা ব'ৰ্ডখনত মই একো বুজিবপৰা নাছিলোঁ। শিক্ষকৰ পৰা আৰু

² কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয়সমূহ ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠিত। এই বিদ্যালয়সমূহ কেন্দ্ৰীয় মাধ্যমিক শিক্ষা পৰিষদৰ (CBSE) অধীনস্থ। মূলতঃ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনত কৰ্মৰত ঠাই বদলি হোৱা চাকৰিয়ালসকলৰ সন্তানক শিক্ষাদানৰ উদ্দেশ্যে আগত ৰাখি এই বিদ্যালয়সমূহ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে।

³ বহু স্থানীয় তামিল লোকে "H", "M" আৰু "N" আখৰকেইটা "হেট্ছ", "য়েম্" আৰু "য়েন্" বুলি উচ্চাৰণ কৰে।

পিছত দেউতাৰ পৰা মই অতিৰিক্ত সহায় ল'বলগীয়া হৈছিল। প্ৰাথমিক কথাখিনি এৰাৰ ভালকৈ বুজি উঠাৰ পিছত মই অকণো সমস্যা পোৱা নাছিলোঁ। আন এটা ভাল দিশ আছিল মই ইংৰাজী ভাষাত সমাজ অধ্যয়ন পঢ়াৰ সুযোগ পোৱাটো।

দক্ষিণ ভাৰতীয়ৰ বাবে গণিত

বিজ্ঞানক উপাংশসমূহলৈ ভাগ কৰা হৈছিল- পদার্থবিজ্ঞান, ৰসায়নবিজ্ঞান আৰু জীৱবিজ্ঞান। আমাৰ পদার্থবিজ্ঞানৰ শিক্ষকজনে ছোৱালীক মুঠেই দেখিব নোৱাৰিছিল। এতিয়া উভতি চালে লাগে, তেওঁ সম্ভৱতঃ এজন নাৰীবিদ্বেষী লোক আছিল। শিক্ষক হিচাপেও তেওঁ বৰ ভাল নাছিল। ফলস্বৰূপে মোৰ পদার্থবিজ্ঞানৰ প্ৰাথমিক জ্ঞানৰ ভেটিটো বৰ দুৰ্বল আছিল আৰু স্কুলীয়া জীৱনৰ শেষলৈ তেনেকৈয়ে থাকি গৈছিল। ভাল নম্বৰ পোৱাৰ পিছতো মই জানিছিলোঁ মই আচলতে পদার্থবিজ্ঞান বুজি পোৱা নাছিলোঁ। সাধাৰণতে মই কোনো এটা শ্ৰেণীত পোৱা ধাৰণাসমূহ তাৰ দুবছৰমান পিছতহে বুজি পাইছিলোঁ। পদার্থবিজ্ঞানৰ ভাল কিতাপৰ অভাৱত বিষয়টোৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিবলৈ মোৰ আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ হৈছিল। যদি কোনোবাই পদার্থবিজ্ঞানৰ সমস্যা এটা গাণিতিক ৰূপত প্ৰকাশ কৰি দিয়ে, সেইটো মই সমাধান কৰিব পাৰিছিলোঁ। কিন্তু সেই ৰূপান্তৰটো মই নিজে কৰিবলৈ সমৰ্থ নাছিলোঁ।

মই প্ৰায়েই ভাবিছিলোঁ যে কি কাৰণে পদার্থবিজ্ঞান বিষয়টো মোৰ বাবে দুঃস্বপ্নৰ নিচিনা হৈ পৰিছিল। ইমানেই ভাবিছিলোঁ যে গণিতত অনাৰ্চ লৈ স্নাতক শিক্ষা ল'বৰ সময়ত যেতিয়া বলবিজ্ঞানৰো পাঠ্যক্ৰম এটা কৰিবলগীয়া হৈছিল, মই ভয়তে অসাৰ হৈ পৰিছিলোঁ। আমি পোৱা অতি নিম্নমানৰ শিক্ষকৰ বাবেই, নে ভৌতিক পৃথিৱীখন সম্পৰ্কে কি কি স্বীকাৰ্য্য ল'ব লাগে তাক জনাৰ অসমৰ্থতাৰ বাবে এনে হৈছিল, নে একেলগে দুয়োটাৰ বাবে হৈছিল? এটা পৰ্য্যায়লৈ মই ভাবোঁ যে ওপৰত উল্লেখ কৰা কাৰণবোৰৰ বাবে পৰিস্থিতিটো নিকৃষ্ট হৈছিল। কিন্তু সকলোৰে মূলত, মই গণিতৰ নিচিনাকৈ স্পষ্টভাৱে উল্লেখিত নিয়মৰ অনুপস্থিতি অনুভৱ কৰিছিলোঁ। মই স্বীকাৰ্য্যসমূহ মানি লোৱাৰ তাত্ত্বিক ভিত্তিটো, বা যাক মই পদার্থবিজ্ঞান পঢ়াৰ সময়ত 'হাত জোকোৱা দিয়া সন্মতি' বুলি কওঁ, সেয়া মুঠেই বুজি

পোৱা নাছিলোঁ। উদাহৰণস্বৰূপে, গণিতত প্ৰাকস্নাতক ডিগ্ৰী লাভৰ সময়ত যেতিয়া মই আনুষ্ঠানিকভাৱে ভেক্টৰ ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন কৰিলোঁ; তেতিয়াহে মই বুজি পাইছিলোঁ যে আমি কিয় পদার্থবিজ্ঞানত বলক উপাংশত ভগাব পাৰোঁ। মই ভাবোঁ যে আৰম্ভণিৰে পৰা মই বিমূৰ্ত গণিতক নিয়ন্ত্ৰণ কৰা সুশৃংখলা আৰু নিয়মৰ অপেক্ষাত আছিলোঁ; আৰু প্ৰাকস্নাতক ডিগ্ৰীৰ দ্বিতীয় বৰ্ষত যেতিয়া মই প্ৰথমবাৰৰ বাবে ৰিয়েল এনালাইছিচ আৰু বিমূৰ্ত বীজগণিত পঢ়িছিলোঁ, মই বিষয়টোৰ প্ৰেমত পৰিছিলোঁ।

তাৰ পিছতে ১৯৮১ চনত মই আকৌ উত্তৰলৈ আহিলোঁ। এইবাৰ আমি উত্তৰৰ 'বৃহৎ বেয়া ঠাই'খনলৈ আহিলোঁ, যাৰ নাম দিল্লী। প্ৰথমবাৰৰ বাবে আমি পৰিশীলিত জীৱন এটা কটাবলগীয়া হ'ল। মই কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয় এন্দ্ৰুজ গঞ্জত দশম শ্ৰেণীত ভৰ্ত্তি হৈছিলোঁ। মই ভয়ংকৰ ব'ৰ্ডৰ পৰীক্ষাৰ সন্মুখীন হ'বলৈ ওলাইছিলোঁ। আকৌ এবাৰ সমাজ অধ্যয়ন হিন্দীত শিকিবলগীয়া হৈছিল, কিন্তু সমাজ অধ্যয়নৰ পৰীক্ষাবোৰ মোক ইংৰাজীত লিখিবলৈ অনুমতি দিছিল। মই চম্ভালিব পৰাতকৈ হিন্দীৰ মানদণ্ডটো উচ্চ খাপৰ আছিল।

দিল্লী এখন সৌহাৰ্দ্যহীন আৰু আগ্ৰাসী ঠাই আছিল। দশম শ্ৰেণীত আমাৰ সমাজ অধ্যয়নৰ পাঠ্যক্ৰমে আৰ্য্য আৰু দ্ৰাবিড়িয়ানসকলৰ বিষয়ে সামৰি লৈছিল। যেতিয়াই দ্ৰাবিড়িয়ানসকলৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছিল, গোটেই শ্ৰেণীটোৱে মোৰ ফালে ঘূৰি চাইছিল যেন দক্ষিণৰ পৰা ময়েই দ্ৰাবিড়িয়ানসকলৰ প্ৰতিনিধি আছিলোঁ। মই বহা চকীতো আংশিকভাৱে গজাল বিন্ধাই থোৱা আছিল আৰু মোক এগৰাকী মাদ্ৰাছী হিচাপে অনুভৱ কৰিবলৈ দিয়া হৈছিল।⁴ এগৰাকী শিক্ষকে পঞ্জাবী 'মায়াৰ' আৰু 'প্লায়াৰ' শব্দ দুটা কোৱা শুনিছিলোঁ। শব্দ দুটা প্ৰকৃততে যে ভুলকৈ উচ্চাৰণ কৰা 'measure' আৰু 'pleasure' হৈ আছিল, কথাটো ধৰিবলৈ মোৰ কিছুদিন সময় লাগিছিল। অৱশ্যে 'is' শব্দটো 'ij' বুলিয়েই উচ্চাৰণ কৰিছিল। দিল্লীত সন্মুখীন হোৱা নিৰ্ভঙ্ক আঞ্চলিকতাবাদৰ ফলত মই কঠোৰ হৈছিলোঁ আৰু সংগ্ৰাম কৰিবলৈ শিকিছিলোঁ। কিন্তু ৰাজহুৱা ঠাইত মই মোৰ মাতৃভাষা তামিল উচ্চাৰণ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছিলোঁ আৰু এগৰাকী উপাধিবিহীন মাদ্ৰাছী হিচাপে পৰিচিত হোৱাৰ চিন্তাটোক ঘৃণা কৰিছিলোঁ।⁵ ব'ৰ্ডৰ পৰীক্ষাৰ প্ৰ-পত্ৰ পূৰণৰ সময়ত মই নিজৰ উপাধি এটা লগাই দিছিলোঁ। ভি. গীতাৰ সলনি মই নিজকে গীতা

⁴ দক্ষিণ ভাৰতীয় লোকসকলক বুজাবলৈ দিল্লীত 'মাদ্ৰাছী' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। মাজে-সময়ে, হয় প্ৰতিপন্ন কৰাৰ সুৰতো এই শব্দটো ব্যৱহাৰ হৈছিল।

⁵ পৰম্পৰা অনুসৰি, তামিলনাড়ুত মানুহ এজনৰ নাম লিখোতে দুটা আদি আখৰ, মানুহজনৰ নামটো আৰু শেষত তেওঁৰ উপাধিটো লিখা হয়। ইয়াৰে প্ৰথম আদি আখৰটোৱে পূৰ্ব-পুৰুষৰ গাঁৱৰ নামৰ প্ৰথম আখৰটো, দ্বিতীয় আদি আখৰটোৱে দেউতাকৰ নামৰ প্ৰথম আখৰটোক বুজায়। উদাহৰণস্বৰূপে, যদি মানুহ এজনৰ নাম পি এছ ভেংকটৰমন আয়াৰ (P S Venkataraman Iyer), তেন্তে ইয়াৰে P আখৰটো তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষৰ গাঁৱৰ নাম পাৰণ্ডপল্লিৰ পৰা আহিছে, S আখৰটো দেউতাকৰ নাম সুন্দৰছনৰ পৰা আহিছে, আৰু আয়াৰ মানুহজনৰ জাতি। ১৯৬০ৰ দশকৰ পৰা, শেষত লিখা জাতিৰ নাম আৰু প্ৰথম আদি আখৰটো লিখিবলৈ বাদ দিয়া হয়।

ভেংকটৰমণলৈ সলনি কৰিছিলোঁ। মাক মোৰ মূৰত তেল সানিবলৈ বা বেণী গুঁঠি দিবলৈ মানা কৰিছিলোঁ, ফোঁট⁶ নলগোৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিলোঁ আৰু নিজকে খাপ খুওৱাৰ চেষ্টা কৰিছিলোঁ।

আচৰিতধৰণে, দক্ষিণ ভাৰতীয় হিচাপে বা মাতৃভাষা তামিল হোৱা বাবে দিল্লীত সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহে মোক গণিতত ভাল প্ৰদৰ্শন কৰাত ইতিবাচক প্ৰভাৱ পেলাইছিল। কাৰণটো আছিল যে গণিতত সকলোতকৈ ভাল ফলাফল দেখুৱাব পাৰিলে ইতিকিৎসমূহ বন্ধ হৈছিল। এইটোৱে মোক গণিতত অধিক ভাল প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিছিল।

দিল্লীত কটোৱা মোৰ কৈশোৰ কালছোৱাত মই ভালকৈ মন কৰিছিলোঁ যে পৰিয়ালবোৰে তেওঁলোকৰ পুত্ৰ সন্তানক কন্যাতকৈ পৃথক ব্যৱহাৰ কৰে। যদিও মই ঘৰৰ একমাত্ৰ সন্তান আছিলোঁ, তথাপি এইটোৱে মোৰ মনত এক বিদ্ৰোহৰ সৃষ্টি কৰিছিল। মই ঘৰুৱা কামবোৰ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছিলোঁ, যিবোৰ কাম সাধাৰণতে ছোৱালীক কৰিবলৈ দিয়া হয় বুলি মই ভাবিছিলোঁ। সেইকেইটা বছৰতে চাগে কৈশোৰকালৰ বিদ্ৰোহে লিংগ অসমতাৰ বিৰুদ্ধে চলা প্ৰতিবাদৰ সৈতে এটা সহযোগী সম্পৰ্ক বিচাৰি পাইছিল। দশম শ্ৰেণীৰ পিছত বিজ্ঞান শাখা লোৱাৰ বাহিৰে আন কোনো বিষয় লোৱাৰ প্ৰশ্নই উঠা নাছিল। আচলতে প্ৰাকস্নাতক বৰ্ষত পঢ়া দিনবোৰত মই বিশ্বাস কৰিছিলোঁ যে সমাজ অধ্যয়ন পঢ়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসমূহ কম বুদ্ধিৰ। মই ভাৰতত চলি থকা বিজ্ঞান বনাম সমাজ অধ্যয়নৰ “জাতিভেদ প্ৰথা”ক আঁকোৱালি লৈছিলোঁ, যিটো নিঃসন্দেহে এতিয়াও চলি আছে।

১৯৮৮ চনৰ পৰা ১৯৯৩ চনলৈ মোৰ স্নাতকোত্তৰ সমপৰ্য্যায় ডিগ্ৰী আৰু ডক্টৰেল গৱেষণাৰ বাবে অক্সফ'ৰ্ডলৈ অহাৰ পিছতহে মই বহুকেইজন সমাজ বিজ্ঞানীৰ প্ৰকাশভংগীৰ বৈশিষ্ট্য, জ্ঞানৰ বিশালতা আৰু গভীৰ বৌদ্ধিক দখলৰ কথা আৱিষ্কাৰ কৰিলোঁ। মই তেতিয়া উপলব্ধি কৰিছিলোঁ যে সমাজ অধ্যয়নৰ বিভাগসমূহ পঢ়িবলৈ যি বুজনশক্তি আৰু সামৰ্থ্যৰ প্ৰয়োজন, সেয়া কিছু তথ্য মনত ৰখাৰ সামৰ্থ্য আৰু স্কুলৰ সমাজ অধ্যয়নৰ পৰীক্ষাত ভাল নম্বৰ পোৱাতকৈ সম্পূৰ্ণ বেলেগ। পদ্ধতি, ব্যাখ্যা ইত্যাদি যিবোৰ ধাৰণা সমাজ অধ্যয়নৰ লগত জড়িত বুলি মই ভবাই নাছিলোঁ,

⁶ তামিলনাডুত বিবাহিত আৰু অবিবাহিত মহিলা, উভয়ে কপালত ফোঁট লগায়। কিন্তু উত্তৰ ভাৰতত প্ৰথা অনুসৰি বিবাহিত মহিলাইহে এই অধিকাৰ লাভ কৰে।

⁷ চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজত আৰম্ভণিতে কেৱল ছাত্ৰইহে পঢ়িব পাৰিছিল। ১৯৭০ৰ দশকৰ শেষৰ পৰাহে মহাবিদ্যালয়খনে ছাত্ৰীকো নামভৰ্তিৰ সুবিধা দিয়ে। কলেজীয়া জীৱনৰ ফালৰ পৰা মই পঢ়ি থকা দিনতো এইখন পুৰুষপ্ৰধান মহাবিদ্যালয় হৈয়ে আছিল। আৱাস-হলসমূহত কেৱল ল'ৰাবোৰেহে থাকিব পাৰিছিল। সেইবাবে যিবোৰ কাৰ্যকলাপৰ বাবে মহাবিদ্যালয়ত থকাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল, সেইবোৰৰ অধিকাংশতে ছাত্ৰীয়ে অংশ ল'ব পৰা নাছিল। ভালেমান দিশৰ পৰা মহাবিদ্যালয়খন তেতিয়াও এখন স্কুলৰ নিচিনাই আছিল। পুৱা অনুষ্ঠিত প্ৰাৰ্থনা সভাত আমাৰ উপস্থিতি পৰীক্ষা কৰা হৈছিল। অধ্যক্ষগৰাকীয়ে আমাক সেই পাঠ শিকাইছিল, যিয়ে মহাবিদ্যালয়খন দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনস্থ হ'লেও ইয়াৰ স্বকীয়তা আৰু আভিজাত্য বজাই ৰাখিব পাৰে। আমাক কোৱা হৈছিল যে ষ্টিফেন্সত কেফে আছে, কেণ্টিন নহয়; আৰু আৱাস-হলহে (Halls of residence) আছে, হোষ্টেল নহয়। তদুপৰি কেন্দ্ৰীয় অধীনস্থ মহাবিদ্যালয়সমূহৰ আৰ্হিত ইয়াতো এটা কনিষ্ঠ সমূহীয়া কোঠা আৰু এটা জ্যেষ্ঠ সমূহীয়া কোঠা আছিল।

তাত গৈহে সেয়া গম পালোঁ।

অক্সফ'ৰ্ডত কটোৱা পাঁচটা বছৰত মই নিজৰ মাতৃভাষাক লৈ কৰিব পৰা গৰ্বক পুনৰাৱিষ্কাৰ কৰিছিলোঁ। মোৰ এটা কথাত বেয়া লাগিছিল যে অক্সফ'ৰ্ডত পঢ়ি থকা অধিকাংশ ইউৰোপীয়ই ইংৰাজীতকৈ নিজৰ মাতৃভাষাতহে বেছি সহজ অনুভৱ কৰিছিল; কিন্তু মই ইংৰাজীতহে সলসলীয়াকৈ ক'ব পাৰিছিলোঁ, তাতকৈ হিন্দীত কিছু কম আৰু একেবাৰে কমকৈহে তামিলত ক'ব পাৰিছিলোঁ। মই তামিল ভাষাত নিৰক্ষৰো আছিলোঁ। মই নিজে তামিল বৰ্ণমালাৰ আখৰবোৰ শিকিছিলোঁ। এতিয়াও মই তামিল পঢ়িবহে পাৰোঁ, লিখিব নোৱাৰোঁ। লগতে মই কোৱা, লিখা আৰু বাৰ্তালাপ কৰা ইংৰাজী ভাষাটো ৰাণীৰ ইংৰাজী নাছিল, ভাৰতীয় ইংৰাজীহে আছিল।

মাধ্যমিক স্কুলত পঢ়া দিনত মোৰ অভিযান্ত্ৰিক বিদ্যা পঢ়িবলৈ বৰ ইচ্ছা আছিল, মোৰ দেউতাবোৰে সমানেই ইচ্ছা আছিল মোক এগৰাকী চিকিৎসক হিচাপে গঢ়া। সৌভাগ্যবশতঃ, পদাৰ্থবিজ্ঞানত ভাল নোহোৱাৰ ফলত স্কুলীয়া দিনত মই সবাতোকৈ ভালপোৱা বিষয়টোতে স্নাতক শিক্ষাৰ বাবে ভৰ্তি হোৱাটো নিশ্চিত হৈছিল। দিল্লীৰ চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজ, যিখনে ভাৰতৰ শ্ৰেষ্ঠ মহাবিদ্যালয় বুলি গৰ্ব কৰে, তাত গণিতত বি এ অনাৰ্চ ডিগ্ৰী পঢ়িবৰ বাবে মই নিৰ্বাচিত হৈছিলোঁ। তাত মই গম পাইছিলোঁ যে কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয়বোৰক চৰকাৰী স্কুলতকৈ সামান্যহে উচ্চখাপৰ বুলি ধৰা হৈছিল, কিন্তু ষ্টিফেন্সত পঢ়া অধিকাংশ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী যিবোৰ নামী-দামী ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিদ্যালয়ৰ পৰা আহিছিল, সেইসমূহৰ লগত তুলনাই কৰা নহৈছিল। সেইবাবে যিদৰে মই মোৰ তামিল পৰিচয়টো লুকুৱাই ৰাখিছিলোঁ, মই পঢ়ি অহা স্কুলখনৰ কথাও নক'বলৈ শিকিছিলোঁ। অৱশ্যে এটা কথা ঠিক যে মই পঢ়া কলেজখনৰ বিষয়ে মই বহুবছৰ পিছতো কৈছিলোঁ।

বিজ্ঞানত এগৰাকী মহিলা

গণিতৰ স্নাতক শিক্ষার্থী হিচাপে ষ্টিফেন্সত⁷ কটোৱা ৩ টা বছৰ ভালেমান দিশৰ পৰা মোৰ বাবে গঠনমূলক আছিল। দিল্লীৰ

ৰাজহুৱা বাছেৰে ভ্ৰমণ কৰিবৰ সময়ত মই প্ৰায়েই অশালীন ব্যৱহাৰৰ সন্মুখীন হৈছিলোঁ। জুম আৰু বাছৰ হেঁচা-ঠেলা পৰিৱেশৰ সুবিধা ল'ব বিচৰা পুৰুষৰ পৰা মই আঁতৰত থাকিবলৈ শিকিছিলোঁ। আমাৰ গণিতৰ শ্ৰেণীটোত এক আচহুৱা ধৰণৰ বিভাজন আছিল। বেছিভাগ ছোৱালীয়ে গণিতত বি এছ চি (অনাৰ্চসহ) কৰিবলৈ আৰু বেছিভাগ ল'ৰাই গণিতত বি এ (অনাৰ্চসহ) কৰিবলৈ বাছি লৈছিল। আমি পঢ়া গণিত একেই আছিল, কিন্তু সহায়ক বিষয়সমূহ পৃথক আছিল। গণিতত বি এছ চি কৰাটো অধিক সময় খৰচী বুলি গণ্য কৰা হৈছিল, কাৰণ বিজ্ঞান বিষয়সমূহ পঢ়াৰ অৰ্থ আছিল পৰীক্ষাগাৰৰ কামত অধিক সময় খৰছ হোৱা। গতিকে ছোৱালীয়ে গণিত নপঢ়ে বুলি থকা ধাৰণাটো আমাৰ শ্ৰেণীত অন্ততঃ ওলট-পালট হৈ গৈছিল। মোৰ সন্দেহ হৈছিল যে আমাৰ লগৰ ল'ৰাবোৰে বিজ্ঞান পৰীক্ষাগাৰত দীঘলীয়া সময় পাৰ কৰিবলৈ একেবাৰে ইচ্ছুক নাছিল। অন্যথা শ্ৰেণীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অনুপাত প্ৰায় ৫০-৫০ আছিল। পূৰ্বে উল্লেখ কৰাৰ দৰে, দ্বিতীয় বৰ্ষত আমি বিমূৰ্ত গণিত পঢ়িবলৈ লোৱাৰ সময়তে মই বিষয়টোৰ প্ৰেমত পৰিছিলোঁ। মোৰ অনুজ আৰু সহপাঠীসকলকো মই গণিতৰ বুজি নোপোৱা বিষয়সমূহ শিকাই দিছিলোঁ। শিক্ষকসকলে মোৰ গণিতত থকা সামৰ্থ্যক উপলব্ধি কৰিছিল আৰু মোক উৎসাহ যোগাইছিল। গণিতৰ শিক্ষক হিচাপে তেওঁলোকৰ কেইজনমান অত্যন্ত অনুপ্ৰেৰণাদায়ী আছিল।

তেতিয়া ষ্টিফেন্সৰ গণিত বিভাগত মূলতঃ পুৰুষ অধ্যাপকহে আছিল। ইয়াৰে অতি কমসংখ্যক অধ্যাপকৰহে পি এইচ ডি আছিল। কিবা প্ৰকাৰে তেতিয়ালৈ, আৰু ষ্টিফেন্সত থাকোতেও মই কেতিয়াও এনে এটা ধাৰণা দেখা নাছিলোঁ যে ছোৱালীয়ে গণিতত ভাল কৰিব নোৱাৰে। বিভাগটোৰ যুৱ শিক্ষকসকল বন্ধুত্বপূৰ্ণ আছিল আৰু আমি প্ৰয়োজন হ'লেই তেওঁলোকক লগ কৰিব পাৰিছিলোঁ। মোৰ অতি প্ৰিয় শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত এগৰাকী যুৱ মহিলা আছিল, আৰু গণিতত পি এইচ ডি নাছিল যদিও বিষয়টোক তেওঁ খুব বসালভাৱে আৰু বৌদ্ধিক প্ৰত্যাহ্বান ৰূপে উপস্থাপন কৰিছিল। বিভাগৰ মুৰব্বীগৰাকীক সকলোৱে ভয় কৰিছিল, কিন্তু মই তেওঁৰ লগত মিলিব পাৰিছিলোঁ। প্ৰায়ভাগ সময়তে তেওঁৰ শ্ৰেণীত কেৱল মইহে উপস্থিত আছিলোঁ, কিয়নো বাকীবোৰে তেওঁৰ শ্ৰেণীত উপস্থিত থাকিবলৈকো ভয় কৰিছিল। মোৰ এতিয়াও মনত পৰে, তেওঁ আমাক 'লোটিচেছ আৰু বুলিয়ান বীজগণিত'ৰ শ্ৰেণীত দিয়া এছাইনমণ্টসমূহৰ এটা কাম আছিল ডনেলান নামৰ লেখকজনে লিখা পুৰণি কিতাপ এখনত থকা গোটেইবোৰ ভুল বাছি উলিওৱা। তেওঁ আমাক জৰ্ণৰ লেমাটোও (জৰ্ণৰ লেমাটো স্বতঃসিদ্ধ চয়নৰ (Axiom of Choice) সমতুল্য, আৰু ই সংহতি তত্ত্ব

অন্যতম প্ৰাথমিক স্বতঃসিদ্ধ) প্ৰমাণ কৰিব দিছিল। মোৰ মনত আছে, মই তেওঁক কৈছিলোঁ যে মই এইটো সঁচা হয় বুলি ভাবোঁ কিন্তু সেয়া প্ৰমাণ কৰিব নোৱাৰোঁ। মোৰ সহপাঠীসকলৰ অধিকাংশই পিছলৈ গণিতৰ অধ্যয়ন অব্যাহত ৰখা নাছিল। আমি প্ৰাকস্নাতকৰ দ্বিতীয় বৰ্ষ পাওঁগৈ মানে কথাটো স্পষ্ট হ'বলৈ ধৰিছিল। এইটো কথাও স্পষ্ট আছিল যে আমাৰ শ্ৰেণীৰ কেইজনমান ল'ৰাৰ বিমূৰ্ত প্ৰাথমিক গণিতৰ প্ৰতি এক স্বজ্ঞাবোধ থাকিলেও তেওঁলোকে বিষয়টোত ভালকৈ লগা নাছিল, বা কঠিন সমস্যা সমাধানৰ প্ৰত্যাহ্বানটো উপভোগ কৰা নাছিল। কিছু অৰ্থত চাব গ'লে, আমাৰ শ্ৰেণীটোত একমাত্ৰ ময়েই গণিত বিষয়টোৰ প্ৰতি আৰু বিষয়টো আগলৈও শিকি যোৱাৰ বাবে প্ৰবল আগ্ৰহী আছিলোঁ। অৱশ্যে বিষয়টো শিকি যাবলৈ ঐকান্তিক প্ৰচেষ্টা কৰা কেইগৰাকীমান ছাত্ৰী আছিল। অনুজসকলৰ ভিতৰত এগৰাকী ছাত্ৰক অতি মেধাৱী বুলি গণ্য কৰা হৈছিল, আৰু তেওঁ ষ্টিফেন্সৰ পৰা গণিতত প্ৰাকস্নাতক ডিগ্ৰী লোৱাৰ পিছতে আমেৰিকালৈ পঢ়িবলৈ গৈছিল। গণিতৰ সম্পৰ্কে তেওঁৰ লগত কৰা ব্যতিক্ৰমী কথোপকথনৰ কথা মোৰ মনত আছে। তাৰ বাহিৰে বিষয়টোৰ সৈতে মোৰ সম্পৰ্ক মূলতঃ কিতাপ আৰু শিক্ষকৰ যোগেৰেহে হৈছিল।

ল'ৰাবোৰ কিয় শীৰ্ষস্থান প্ৰাপক নহয়

উভতি চাই ক'ব পাৰি যে এগৰাকী গণিতজ্ঞ হোৱাৰ পথটো চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজতে আৰম্ভ হৈছিল। মই এনেকৈয়ে ভাবিছিলোঁ যে এগৰাকী মহিলা হোৱা বাবে একো পাৰ্থক্য অহা নাছিল। চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজৰ গাণিতিক সমাজখনৰ পৰা মই কোনোধৰণে বৈষম্যৰ সন্মুখীন হোৱা যেন পোৱা নাছিলোঁ। কিন্তু মোৰ লিংগ পৰিচয়ৰ বাবে হেৰুৱাব পৰা দিশসমূহ মোৰ বিশেষ কিছুমান সুবিধাই ঢাকি ৰাখিছিল নেকি? ঠিক মোৰ দৰে আগুৱাই যাব নোৱাৰা অন্য মহিলাসকল কোন? এইটোৱে নুবুজায় যে আনসকলে এনেকুৱা বৈষম্য অনুভৱ কৰা নাছিল, বা দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশটো মূলতঃ অবৈষম্যমূলক আছিল। মোক এতিয়াও আমনি কৰা এটা ঘটনা দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তেতিয়াৰ উপাচাৰ্যৰ সৈতে জড়িত। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিতৰ বি এছ ছিত (অনাৰ্ছ) মই প্ৰথম স্থান লাভ কৰিছিলোঁ, আৰু ভাল প্ৰদৰ্শন কৰা আন প্ৰাকস্নাতক শিক্ষাৰ্থীসকলৰ লগতে ময়ো উপাচাৰ্যৰ সৈতে আয়োজিত চাহমেল এটাৰ বাবে আমন্ত্ৰিত হৈছিলোঁ। আমন্ত্ৰিতসকলৰ অধিকাংশই যুৱ মহিলা আছিল। উপাচাৰ্য্যজনে ল'ৰাবোৰে শীৰ্ষস্থান নোপোৱাৰ কাৰণ হিচাপে ধেমালি কৰি ক'লে যে সিহঁতৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত আগ্ৰহ থাকে, মনোযোগ ভংগকাৰী উৎস বেছি আৰু সেইবাবে পৰীক্ষাত ভাল ফলাফল দেখুৱাব পৰা নাই।

বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ উপাচার্যৰ মুখত এনে কথা শুনি মোৰ যথেষ্ট খং উঠিছিল। অৱশ্যেই, তেওঁ নিজে এজন পুৰুষ আছিল। কিন্তু তাতোকৈ নিকৃষ্ট কথাটো হ'ল, যুৱ মহিলাসকলে লাভ কৰা সন্মানক তুচ্ছ প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ আজিও এনেধৰণৰ তুলনাৰ আশ্ৰয় লোৱা হয়।

অনুৰূপ ঘটনা এটাৰ কথা মোৰ ছাত্ৰী এগৰাকীয়েও কৈছিল যিয়ে এবাৰ গ্ৰীষ্ম বন্ধত ভাৰতীয় প্ৰযুক্তিবিদ্যা প্ৰতিষ্ঠান দিল্লীৰ (IITD) এগৰাকী অধ্যাপকৰ অধীনত প্ৰকল্প এটাৰ কাম কৰিছিল। প্ৰকল্পটোত তাইৰ লগৰ দুজন সহপাঠী ছাত্ৰ আৰু আই আই টি দিল্লীৰ কম্পিউটাৰ বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ এজনেও কাম কৰিছিল।

তিনিগৰাকী মেধাৰী শিক্ষাৰ্থীৰ ভিতৰত ছোৱালীজনী শীৰ্ষস্থান প্ৰাপক বুলি জানি তেওঁ অবিশ্বাসৰ সুৰত কৈছিল, 'ছোৱালী, আৰু টপাৰ!' এজন কম্পিউটাৰ বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ, যিটো বিষয়ে সবাতোকৈ ভাল ফল দেখুওৱাসকলক আকৰ্ষণ কৰে, মহিলাৰ সামৰ্থ্য সম্পৰ্কে তেওঁ এনে এটা দৃষ্টিভংগী ৰখা দেখি মোৰ ছাত্ৰীজনী অতি হতাশ হৈছিল।

পিছলৈ যেতিয়া মই অক্সফ'ৰ্ডত পঢ়িছিলোঁ, গণিত অধ্যয়ন কৰা মহিলা হিচাপে মই কোনোধৰণৰ বৈষম্য অনুভৱ কৰা নাছিলোঁ। মই ছাত্ৰী হৈ থাকোতে কেৱল যিটো কথা গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল, সেয়া আছিল মই গণিতত ভাল প্ৰদৰ্শন কৰাৰ সামৰ্থ্য। অৱশ্যে অক্সফ'ৰ্ডৰ

গণিতৰ শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত এটা ৰগৰ প্ৰচলন আছিল যে গণিতত ভাল কৰিবলৈ তুমি পুৰুষ, বাওঁহতীয়া আৰু চছমা পিন্ধা হ'ব লাগিব। কোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই যে এনেধৰণৰ প্ৰচলিত ধাৰণাৰ এটাও চৰ্ত মই পূৰণ কৰা নাছিলোঁ।

চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজৰ পৰা গণিতত প্ৰাক্সাতক ডিগ্ৰী সম্পূৰ্ণ কৰাৰ পিছত মই প্ৰসিদ্ধ ভাৰতীয় ব্যৱস্থাপনা প্ৰতিষ্ঠান আহমেদাবাদত নামভৰ্তিৰ বাবে নিৰ্বাচিত হৈছিলোঁ। তেতিয়ালৈ মই নিশ্চিত কৰিছিলোঁ যে গণিতৰ সৈতে মোৰ প্ৰেমৰ সম্পৰ্কক মই আগবঢ়াই নিব বিচাৰোঁ। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত পঢ়িবলৈ মই 'গ্ৰেজুৱেট ৰেকৰ্ড এগজামিনেশ্বন'ৰ (GRE) প্ৰস্তুতি চলাই আছিলোঁ বাবে আই আই এম কেইখনৰ বাবে অনুষ্ঠিত 'কমবাইণ্ড এপটিটিউড টেষ্ট' (CAT) প্ৰৱেশ পৰীক্ষাটোও দিছিলোঁ। আই আই এম এত নামভৰ্তি নকৰাৰ সিদ্ধান্তত মোৰ মা-দেউতা, বিশেষকৈ মোৰ মা বৰ নিৰাশ হৈছিল। আমি দিল্লীলৈ অহাৰ পিছত মই যেতিয়া চাকৰি কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল, সেই বয়সত মই কৰিব পৰা একমাত্ৰ চাকৰি আছিল স্কুল এখনত শিক্ষকতা কৰা। কোনো ব্যৱসায়িক প্ৰতিষ্ঠানৰ উচ্চ পৰ্যায়ৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক হোৱাৰ সুযোগ ত্যাগ কৰি শিক্ষকতাকে কেৰিয়াৰ হিচাপে বাছি ল'ব বিচৰাটো মই মানি ল'বলৈ টান পাইছিল। মই পিছে নিজৰ স্থিতিত অটল আছিলোঁ আৰু আই আই টি দিল্লীত গণিতৰ এম এছ ছিৰ বাবে নামভৰ্তি কৰিছিলোঁ।

দেউতাৰ কৰ্মস্থলী দিল্লীৰ পৰা সলনি হোৱাত মই থাকিবলৈ হোষ্টেলৰ প্ৰয়োজন হৈছিল, আৰু হোষ্টেল পোৱাৰ সুবিধাৰ ফালৰ পৰা আৰু গণিতৰ বাবে আই আই টি দিল্লী এক সঠিক নিৰ্বাচন যেন লাগিছিল। যিহেতু তেতিয়ালৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যাৰ অনুপাতটো ছাত্ৰৰ ফালে যথেষ্ট ঢাল খাই আছিল, মহিলা শিক্ষার্থী হিচাপে হোষ্টেল পোৱাটো নিশ্চিত আছিল। আই আই টি দিল্লীত মই প্ৰায় এমাহ টিকি থাকিলোঁ। বিভাগৰ মুৰব্বীগৰাকীয়ে দিয়া আদৰ্শী ভাষণত গৰ্বেৰে ঘোষণা কৰিছিল যে আই আই টি দিল্লীত গণিতত এম এছ ছি সম্পূৰ্ণ কৰাৰ পিছত অধিকাংশ শিক্ষার্থীয়ে কম্পিউটাৰ বিজ্ঞানত এম টেক কৰিবলৈ বাছি লয়। কথাটো মই ভাল নাপালোঁ, কিয়নো বিশুদ্ধ বিমূৰ্ত গণিত অধ্যয়ন কৰিবলৈ মই গভীৰভাৱে আগ্ৰহী আছিলোঁ আৰু কোনোধৰণৰ প্ৰায়োগিক ক্ষেত্ৰৰ প্ৰতি আগ্ৰহী নাছিলোঁ। তদুপৰি আমি ২০ গৰাকী শিক্ষার্থীৰে এটা সৰু বেঞ্চ আছিলোঁ, আৰু আমাক জনোৱা হৈছিল যে অন্ততঃ চাৰিগৰাকী শিক্ষার্থীয়ে ঐচ্ছিক বিষয় এটা বাছি নল'লে সেই বিষয়টো পঢ়োৱা নহ'ব। যেতিয়া আমি আৰম্ভ কৰিছিলোঁ, বিশুদ্ধ গণিতৰ ঐচ্ছিক বিষয় অধ্যয়ন কৰিবলৈ আগ্ৰহী কোনোমতে প্ৰায় চাৰিগৰাকীহে শিক্ষার্থী আছিল যেন লাগিছিল। মোৰ অনুভৱ হৈছিল যে দ্বিতীয়

বৰ্ষত যেতিয়া এই নিৰ্বাচনটো কৰিব লাগিব, তেতিয়ালৈ হয়তো ই পৰিতাজ বিষয় হৈ পৰিব। তদুপৰি কঠোৰ উপস্থিতিৰ নিয়ম আৰু অত্যধিক পৰীক্ষাৰে সৈতে আই আই টি দিল্লীত পঢ়ি এখন প্ৰাপ্তবয়স্কৰ স্কুলত থকা যেন লাগিছিল। ষ্টিফেন্সৰ পৰা ওলাই অহাৰ পিছত স্বাভাৱিকতেই মই এখন অ-বিদ্যালয় সদৃশ প্ৰতিষ্ঠান বিচাৰিছিলোঁ। মই প্ৰায়েই অৰাজক দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ যোৱা কৰিছিলোঁ। বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ স্নাতকোত্তৰ ছাত্ৰী-নিৱাসত এটা কোঠা পোৱাৰ আগলৈকে মই এনেকৈয়ে বহুদিন অহা-যোৱা কৰি আছিলোঁ।

স্নাতকোত্তৰ ছাত্ৰী-নিৱাসখন মূলতঃ এখন কাৰাগাৰ আছিল। ৱাৰ্ডেনগৰাকীয়ে তাত থকা প্ৰাপ্তবয়স্ক আৱাসীসকলৰ সতীত্বৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ দিব লাগিছিল। সেইবাবে আমি সম্ভাৱ্য সকলো নিয়ম-কানুন ভাঙিবলৈ শিকিছিলোঁ। বহু শিক্ষার্থীয়ে অনুপস্থিত স্থানীয় অভিভাৱকসকলৰ স্বাক্ষৰ নকল কৰিবলৈ শিকি লৈছিল। আমি উলংঘা কৰিব নোৱাৰা একমাত্ৰ নিয়মটো আছিল যে আমাৰ কোঠাত কোনো পুৰুষ বন্ধু সোমাব নোৱাৰে। বাস্তৱিক লগ কৰিবলৈ ছাত্ৰী-নিৱাসটোলৈ আহিবলৈ সাহস গোটোৱা বিপৰীত লিংগৰ যিকোনো সদস্যই অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে সাক্ষাতৰ স্থান সলনি কৰিবলৈ শিকি লৈছিল। যেতিয়াই সিহঁতে স্নাতকোত্তৰ ছাত্ৰী-নিৱাসত প্ৰৱেশ কৰিছিল, সকলোৰে দৃষ্টি সিহঁতৰ ফালে গৈছিল আৰু প্ৰায় সকলো মহিলাই সিহঁতক চাই থাকিছিল। গতিকে পুৰুষে প্ৰায় দৈনিক ভিত্তিত যিপালি দৰৰ মহিলাক বিতৰণ কৰে, ইয়ালৈ অহাসকলেও প্ৰায়েই তাৰ সোৱাদ পাই গৈছিল। এনে কামবোৰে মূলতঃ ক্ষমতানিৰ্ভৰ সম্পৰ্কৰ পথ মুকলি কৰে, যাৰ ফলতেই লিংগ বৈষম্যৰ সৃষ্টি হয়। পহৰাদাৰসকলে অৱশ্যেই অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰা সেই সাহসী পুৰুষসকলৰ ওপৰত ঙ্গল দৃষ্টি ৰাখিছিল, যিয়ে নিৱাসৰ পৰিৱৰ্ত্তিত প্ৰৱেশ কৰিছিল।

প্ৰায় এইখিনি সময়তে মই ইনলেকছ বৃত্তি লাভ কৰিছিলোঁ, যিয়ে মোক অক্সফ'ৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা গণিতত অনাৰ্ছসহ দ্বিতীয়টো বি এ ডিগ্ৰী লাভৰ সুযোগ দিছিল। মই তিনিবছৰীয়া প্ৰাক্সাতক ডিগ্ৰীটোৰ দ্বিতীয় বৰ্ষত যোগ দিবলৈ ওলাইছিলোঁ। অক্সফ'ৰ্ডত গণিত বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী নাছিল, বি এ ডিগ্ৰীটোকে এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ পিছত এম এলৈ সলনি কৰা হৈছিল। অক্সফ'ৰ্ডত মই মোৰ গণিতৰ সামৰ্থ্যৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট জ্ঞান লাভ কৰিছিলোঁ। মই নিজাকৈ যথেষ্ট পঢ়িবলগীয়া হৈছিল, আৰু বিষয় এটাত কোনো বক্তৃতা দিয়াৰ বহু পূৰ্বেই আমি এচাইনমেণ্ট দাখিল কৰিবলগা হৈছিল। মই নিজাববীয়াকৈ গণিত কৰাৰ সামৰ্থ্যটো অক্সফ'ৰ্ডতে তীক্ষ্ণ হৈছিল। সাংস্কৃতিকভাৱে, নিজৰ জীৱনৰ বিষয়ে নিজেই পছন্দ কৰিব পৰা প্ৰাপ্তবয়স্ক হিচাপে

গণ্য হোৱাটো এক সজীৱ অনুভৱ আছিল। কিন্তু কিছুপৰিমাণে ই শংকিতও কৰিছিল। তাৰ সমাজখন যোৰ হিচাপত চলিছিল। নিজৰ এজন বয়স্ফ্ৰ'ণ্ড থকা আৰু এটা যোৰৰ অংশ হোৱাৰ চাপটো মই প্ৰবলভাৱে অনুভৱ কৰিছিলোঁ। মই বেছিদিন অপেক্ষা কৰিবলগীয়া নহ'ল, অক্সফ'ৰ্ডত থকাৰ কেইমাহমানৰ ভিতৰতে মই মোৰ জীৱনসংগীক লগ পাইছিলোঁ। মই কেৱল নাৰায়ণনকহে বিয়া কৰাম বুলি পাঁচ বছৰ বয়সতে দিয়া মন্তব্যটো পিছে পূৰণ নহ'ল। তাৰ সলনি মই এজন আয়েংগাৰক পছন্দ কৰিলোঁ, যি আছিল এগৰাকী ইতিহাসবিদ।

বি এত প্ৰথম স্থান পোৱাত মই এটা বৃত্তি পাবলৈ, আৰু অক্সফ'ৰ্ডত ডক্টৰেল ডিগ্ৰীত নামভৰ্তি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত পোৱা নামভৰ্তিৰ সুযোগটো ত্যাগ কৰিছিলোঁ, কিয়নো মই অনুভৱ কৰিছিলোঁ যে অক্সফ'ৰ্ডত পি এইচ ডি সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ গড় হিচাপত ৩-৪ বছৰ লগাৰ পৰিৱৰ্তে আমেৰিকাত কৰিলে যথেষ্ট বেছি সময় (৫-৭ বছৰ) লাগিব। এতিয়া উভতি চাই মোৰ ভাব হয় যে আমেৰিকাৰ পদ্ধতিটো হয়তো মোৰ বাবে বেছি ভালদৰে খাপ খালেহেঁতেন, কিয়নো ই অক্সফ'ৰ্ডৰ পদ্ধতিতকৈ যথেষ্ট বেছি সুসংগঠিত আছিল। অৱশ্যে অক্সফ'ৰ্ডত পোৱা বিশ্ময়কৰ ডক্টৰেল তত্ত্বাৱধায়কজন, আৰু বিমূৰ্ত বীজগণিতৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত কাম কৰি থকা গৱেষক শিক্ষাৰ্থীৰ ডাঙৰ সমাজখন মোৰ বাবে আশীৰ্বাদস্বৰূপ আছিল। মই বাছি লোৱা গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰখন আছিল সংঘ তত্ত্ব। ১৯৯৩ চনত পি এইচ ডি লাভ কৰি মই ভাৰতীয় গণিতজ্ঞসকলৰ লগত কথা পাতিহে উপলব্ধি কৰিছিলোঁ যে মই যিধৰণৰ সংঘ তত্ত্বৰ ওপৰত কাম কৰি আছিলোঁ; তাত অতি কম মানুহে কাম কৰিছিল, কঠিন আছিল আৰু সেইবাবে ই এক গৱেষণাৰ বিষয় বুলি বৰকৈ গণ্য কৰা হৈছিল।

কৰ্ম-জীৱনৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা আৰু বিজ্ঞান-জগতত নিৰাপদ মহিলা

১৯৯৩ চনত ডি ফিল্ (পি এইচ ডি) লাভৰ পিছত মই চেইণ্ট ষ্টিফেন্সত শিক্ষকতা কৰিবলৈ দিল্লীলৈ ঘূৰি আহিলোঁ আৰু বিবাহপাশতো আৱদ্ধ হ'লোঁ। আমাৰ বিয়াৰ দিনাখন বহু সম্পৰ্কীয়ই মোৰ বৃত্তিৰ নিৰ্বাচনক লৈ অভিনন্দন জনালে। মহিলাসকলৰ বাবে শিক্ষকতা এক ভাল কেৰিয়াৰ বুলি গণ্য কৰা হৈছিল কিয়নো তেতিয়া তেওঁ ঘৰখন চম্ভালাৰ লগতে কেইঘণ্টামান পঢ়ুৱাবও পাৰে। এনেধৰণৰ মন্তব্য শুনিলে মই কোনোমতেহে নিজকে তৰ্কত লিপ্ত হোৱাৰ পৰা প্ৰতিৰোধ কৰিছিলোঁ। কিন্তু এই বৃত্তিটোত বহু বছৰধৰি জড়িত হোৱাৰ পিছত মই এই সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছোঁ যে বহুতো মহিলাই, আনকি বহু পুৰুষেও শিক্ষকতাক

এক অংশকালীন বৃত্তি বুলি ধৰি লয়। যিহেতু প্ৰাকস্নাতক পৰ্যায়ত গণিতৰ যথেষ্ট শিক্ষয়িত্ৰী আছে, সম্পূৰ্ণকালীন পেচা হিচাপে ল'ব বিচৰাসকলৰ বাবে সঁচাকৈয়ে ই এক ডাঙৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰে। চেইণ্ট ষ্টিফেন্সত মই সপ্তাহত ১৮ ঘণ্টাকৈ পঢ়ুৱাইছিলোঁ। যদিও মোৰ ঘৰুৱা কামখিনি বিশেষ কষ্টসাধ্য নাছিল, এগৰাকী গৱেষক শিক্ষাৰ্থী হোৱাৰ দিনবোৰ, যেতিয়া ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টাজুৰি গণিত কৰি থাকিব পাৰিছিলোঁ; মোৰ বাবে অতীত হৈছিল। গণিতৰ গৱেষণা কৰাটো এক দূৰস্বপ্ন হৈ পৰিছিল। খুব বেছি মই মোৰ থেছিছখনৰ ভিত্তিত এখন গৱেষণা-পত্ৰ লিখিবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ আৰু সেইখন প্ৰকাশৰ বাবে পঠিয়াইছিলোঁ।

গণিত অধ্যয়ন কৰিবৰ সময়ত মই ছাত্ৰী হিচাপে যদিও মুঠেই বৈষম্য অনুভৱ কৰা নাছিলোঁ, এতিয়া মই ধৰিব পাৰোঁ যে ভাৰতত মহিলা হিচাপে প্ৰতিপালন কৰোতে আমাক যিকোনো বিপদাশংকাৰ পৰা আঁতৰত থাকিবলৈ আৰু নিৰাপত্তা বিচাৰিবলৈ শিকোৱা হৈছিল। মই ভাবোঁ এইবোৰে মোক কিছুমান সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বাধা দিছিল, যিবোৰ লোৱা হ'লে মোৰ গণিতজ্ঞৰ কেৰিয়াৰটোৰ বাবে হয়তো লাভজনক হ'লহেঁতেন। পিছতো যেতিয়া মই সিদ্ধান্ত ল'বলগীয়া হৈছিল, সেয়া মোৰ ডক্টৰেল গৱেষণাৰ বাবে গৱেষণাৰ বিষয় নিৰ্বাচন কৰাই হওঁক, বা অক্সফ'ৰ্ডত ডি ফিল লাভ কৰি ভাৰতলৈ ঘূৰি অহাৰ পিছত চাকৰি বিচৰাৰ সময়তে হওঁক, সকলোতে মীমাংসা নিৰ্ণয়কাৰী দিশটো আছিল মই ক'ত নিৰাপদ অনুভৱ কৰোঁ বা মই কিহৰ সৈতে পৰিচিত হয়। ই এইটোও বুজাইছিল যে মই ডি ফিলৰ পিছত পোষ্ট ডক্টৰেল অধ্যয়নৰ বাবে আৱেদন নকৰোঁ, তাৰ পৰিৱৰ্তে নিজে পঢ়ি অহা শিক্ষানুষ্ঠানখনত শিক্ষকতা কৰাৰ লক্ষ্যৰে ভাৰতলৈ ঘূৰি আহিব বিচাৰিছিলোঁ। মই অক্সফ'ৰ্ডতে মোৰ জীৱনসংগীক লগ পাইছিলোঁ আৰু দিল্লীলৈ ঘূৰি আহি বিয়াত বহা আৰু থিতাপি ল'বৰ বাবেও উৎকণ্ঠিত হৈ আছিলোঁ। চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজত আৱেদন কৰাৰ বাহিৰে মই আন কোনো চাকৰিৰ বাবে আৱেদন কৰা নাছিলোঁ। মহাবিদ্যালয়খনৰ বিভাগটো ঘাইকৈ মোৰ প্ৰাক্তন শিক্ষকসকলেৰে ভৰি আছিল আৰু মোক সহকৰ্মী হিচাপে পাই তেওঁলোক সঁচাকৈ যথেষ্ট আনন্দিত হৈছিল।

কিন্তু এগৰাকী শিক্ষাৰ্থী হোৱাতকৈ শিক্ষকসকলৰ মাজৰ এগৰাকী হোৱাটো যথেষ্ট বেলেগ। মই অক্সফ'ৰ্ডত পাঁচ বছৰ কটাইছিলোঁ। তাৰে দুটা বছৰ দ্বিতীয়টো প্ৰাকস্নাতক ডিগ্ৰী কৰোতে পাৰ হৈছিল, যিটো স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীৰ সমতুল্য আছিল; আৰু তিনিবছৰ ডক্টৰেল গৱেষিকা হিচাপে অতিবাহিত হৈছিল। অক্সফ'ৰ্ডৰ ব্যৱস্থাটো কিবা যেন এক বাধাহীন সংগতিপূৰ্ণ আছিল। মোৰ ডক্টৰেল তত্ত্বাৱধায়কজনে গৱেষণা কৰিছিল,

গৱেষক শিক্ষাৰ্থীসকলক পথপ্ৰদৰ্শন কৰিছিল আৰু প্ৰাকস্নাতকৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰকো পঢ়ুৱাইছিল। স্বাভাৱিকতেই চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজতো মই তেনেকুৱা কিবা এটা আশা কৰি আছিলোঁ। তাত কেইবছৰমান কটোৱাৰ পিছতহে মই উপলব্ধি কৰিছিলোঁ যে দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ত গৱেষণা কৰা আৰু প্ৰাকস্নাতকক পঢ়ুওৱাৰ মাজত এক স্পষ্ট বিভাজন আছে। দৰাচলতে স্নাতক শিক্ষাৰ্থীসকলক কোনো মহাবিদ্যালয়ত নহয়, বিভাগতহে শিকোৱা হৈছিল। আন এটা সমস্যা আছিল যে যিহেতু প্ৰাকস্নাতক মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলে গৱেষণা নকৰে বুলি ধৰা হৈছিল, তেওঁলোকে সপ্তাহত ১৮ ঘণ্টাকৈ পঢ়ুৱাব লাগিছিল। তেতিয়াৰ দিনত পদোন্নতি হ'বলৈ কেৱল তুমি প্ৰয়োজনীয় বছৰকেইটা সম্পূৰ্ণ কৰিব লাগিছিল আৰু অৰিয়েন্টেশ্বন/ৰিফ্ৰেশ্বাৰ পাঠ্যক্ৰমবোৰ কৰিব লাগিছিল। যদি তুমি গৱেষণা কৰা আৰু প্ৰকাশো কৰা, তাৰ পৰা তুমি আগতীয়া পদোন্নতি নোপোৱা বা কম সময় পঢ়ুওৱাৰো স্বাধীনতা নোপোৱা। আন কথাত ক'ব গ'লে; সেই ব্যৱস্থাতোত তোমাৰ পি এইচ ডি আছেনে নাই বা তুমি কিবা প্ৰকাশ কৰিছানে নাই, তাৰ কোনো গুৰুত্ব নাছিল।

মুঠতে যিসকলে যথেষ্ট সময় ধৰি পঢ়ুওৱাৰ লগতে নিজৰ গৱেষণাকৰ্মও চলাই নিব বিচাৰিছিল, এই ব্যৱস্থাতোত তাৰ কোনো স্বীকৃতি নাছিল। আচৰিতভাৱে, মোৰ প্ৰাকস্নাতক শিক্ষকসকলে মোক আদৰি লৈছিল যদিও তেওঁলোকৰ বহুতেই বুজিব পৰা নাছিল যে মই কিয় গৱেষণা কৰাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি ভাবোঁ, বা মোৰ শিক্ষকতাৰ ক্ষেত্ৰত তাৰ কিবা অৰিহণা আছে বুলি মই কিয় ভাবোঁ। আচলতে নিজকে সংযত ৰাখিবৰ বাবে এষাৰ কথা এতিয়াও শুনিবলৈ পোৱা যায় যে এগৰাকী ভাল গৱেষক সাধাৰণতে বেয়া শিক্ষক হয়। মই এইটোও দেখিছিলোঁ যে যিসকলক মই অনুপ্ৰেৰণাদায়ী শিক্ষক হিচাপে প্ৰশংসা কৰিছিলোঁ, তেওঁলোকৰ বিষয়টোৰ ওপৰত বিস্তৃত দখল নাছিল। যদি কিছুমানৰ পি এইচ ডিও আছিল, তাৰ কাৰণ আছিল যোগ্যতা আহৰণ বা এটা ডিগ্ৰীৰ বাবেহে, বিষয়টোৰ ওপৰত গভীৰতা লাভৰ বাবে আৰু অবিৰত সাধনাৰ বাবে নহয়। অৱশ্যেই এইক্ষেত্ৰত লিংগ বৈষম্যৰ কথা অহা নাছিল!

চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজত গণিতৰ বিভাগৰ সদস্য হিচাপে থাকি মই বাস্তৱ জীৱনৰ কেইবাটাও ৰূপৰ অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিছিলোঁ। মই উপলব্ধি কৰিছিলোঁ যে মাত্ৰ কেইদিনমান পূৰ্বে মাতৃত্ব লাভ কৰা এগৰাকী মাতৃ হিচাপেও মই অকণো ৰেহাই পোৱা নাছিলোঁ। এগৰাকী পুৰুষ প্ৰশিক্ষক আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিত বিভাগৰ এগৰাকী সদস্যৰ পৰা মই কথা শুনিবলগীয়া হৈছিল কাৰণ অধ্যয়ন-ছুটাৰ বাবে মই বিশ্ববিদ্যালয়ত জমা দিয়া গৱেষণা প্ৰকল্পটো

উপযুক্ত মানৰ হোৱা নাছিল। মই অনুসৰণ কৰিব পৰাকৈ এগৰাকী আদৰ্শ ব্যক্তিৰ অভাৱ বৰকৈ অনুভৱ কৰিছিলোঁ। গণিতত পি এইচ ডি থকা, প্ৰাকস্নাতক পৰ্য্যায়ত শিক্ষকতা কৰি থকা আৰু লগতে গৱেষণাও কৰি থকা মহিলা অতি কম আছিল। কেৰিয়াৰ পৰামৰ্শ বিচাৰিবলৈ, বা মোৰ শিক্ষকতা আৰু গৱেষণাৰ লগতে শাহুমা একেলগে থকা এখন নতুন ঘৰত খাপ খুওৱা সম্পৰ্কে পৰামৰ্শ বিচাৰি যাবলৈ মোৰ কোনো অগ্ৰজ মহিলা নাছিল।

চেইণ্ট ষ্টিফেন্স কলেজত কটোৱা সেই ১৮ টা আচহুৱা বছৰত মই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ক্ষমতা-বিভাজনৰ বিষয়ে শিকিছিলোঁ; প্ৰাকস্নাতক পৰ্য্যায়ত গণিতৰ শ্ৰেণীত ৫০ শতাংশ বা তাতোকৈ বেছি ছাত্ৰী থকা, স্নাতকোত্তৰ পৰ্য্যায়ত তাতোকৈ বেছি শতাংশ ছাত্ৰী থকা আৰু এম ফিল পৰ্য্যায়ত প্ৰায় সম্পূৰ্ণৰূপে ছাত্ৰীৰে শ্ৰেণী ভৰি থকা অদ্ভুত পৰিঘটনাটো দেখিছিলোঁ। আচলতে প্ৰাকস্নাতক মহাবিদ্যালয়সমূহৰ গণিতৰ বিভাগবোৰত ঘাইকৈ ছাত্ৰীৰেই আধিপত্য আছিল। কিন্তু পি এইচ ডি পৰ্য্যায়ত এতিয়াও অতি কমসংখ্যকহে মহিলা শিক্ষাৰ্থী আছে। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিত বিভাগত অধ্যাপনা কৰা মহিলাৰ সংখ্যা অতি কম, তেতিয়া মাত্ৰ এগৰাকীহে অধ্যাপিকা আছিল (এতিয়া দুগৰাকী), আৰু অতি কমসংখ্যক মহিলা বিদ্যায়তনিক নেতৃত্ব দায়িত্বত আছিল।

আন ঠাইত বিজ্ঞান শিক্ষাৰ অভিজ্ঞতা

২০১০ চনত মই মোৰ চাকৰি সলনি কৰিলোঁ আৰু আম্বেদকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়, দিল্লীত (AUD) যোগদান কৰিলোঁ। এইখন সমাজ অধ্যয়ন আৰু মানৱতাবাদী বিষয়ত বিশেষ অগ্ৰাধিকাৰ দি দিল্লী চৰকাৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা এখন নতুন বিশ্ববিদ্যালয়। গণিত বিষয়টোও এ ইউ ডিৰ অংশ হোৱাটোৱে এক সজীৱতা প্ৰদান কৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষত, আনকি এতিয়াও, গণিতৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ প্ৰাকস্নাতক পৰ্য্যায়ত বি এছ ছি পঢ়ি থাকিলেহে অধিকাংশ বৃত্তি আৰু সুযোগ-সুবিধাসমূহ লাভ কৰে। জ্যেষ্ঠ গণিতজ্ঞসকল আৰু বিভিন্ন পুঁজি নিয়ন্ত্ৰণ কৰাসকলে গণিতক সমাজ অধ্যয়ন আৰু মানৱতাবাদী বিষয়সমূহৰো এক অংশ হিচাপে ভাবিবই নোৱাৰে। আম্বেদকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত থাকি, মই পূৰ্বে দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিত আৰু গণিত-সম্পৰ্কিত বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰোতে হোৱা কিছু অভিজ্ঞতাই মোক ভবাই তুলিছিল যে সমাজৰ অধিকসংখ্যক লোক গণিতৰ সৈতে জড়িত হোৱা উচিত।

এইটো আচৰিত কথা যে এনে এটা সৰ্বব্যাপী বিষয়, যি অসংখ্য প্ৰায়োগিক ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু বাস্তৱ-জীৱনৰ পৰিঘটনাসমূহৰ জঁকাটোৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰাত অতি প্ৰয়োজনীয়; সেই বিষয়টোৱে

৫০ শতাংশতকৈও অধিক জনসংখ্যাৰ মাজত ইমান বেছি আতংকৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। অধিক মানুহৰ মাজলৈ লৈ যাবলৈ বিশেষ একো নকৰা বাবে গণিতজ্ঞসকলো এইক্ষেত্ৰত কিছুপৰিমাণে জগৰীয়া।

গণিতৰ অগ্রদূতসকলে বাক নতুন আৰু বুজিবলৈ কঠিন গৱেষণা কামত বেছি জড়িত থাকে; কিন্তু ভাৰতৰ গৱেষণা প্রতিষ্ঠানসমূহৰ গণিতজ্ঞসকলৰ মাজত বিশেষকৈ এনে এটা ভাৱধাৰাও প্রচলন আছে যে তেওঁলোকৰ গৱেষণা কৰ্মক জনসাধাৰণৰ মাজলৈ লৈ গ'লে, ব্যাখ্যা কৰিলে বা শ্ৰোতাক অন্ততঃ গৱেষণা সম্পৰ্কে সামান্য আভাস এটা দিলে কিবাপ্রকাৰে তাৰ গুৰুত্ব হ্রাস পাব। গণিতৰ সৈতে অধিক যুক্ত হ'বলৈ বা গণিতজ্ঞসকলৰ বৃহত্তৰ সমাজখনৰ সৈতে যুক্ত হ'বলৈ আচলতে কোনোধৰণৰ প্রচেষ্টাই লোৱা হোৱা নাই। তোমাৰ জ্ঞানক অধিকসংখ্যক লোকৰ মাজত প্রসাৰ কৰিলে ইয়াৰ গুৰুত্ব কমোৱাৰ নিচিনাহে হ'ব - এনে ভাৱধাৰা স্পষ্টভাৱে ব্ৰাহ্মণ্য মানসিকতাৰ পৰিপন্থী। ইয়াৰ ফলতেই এনে এটা বিশ্বাস গঢ়ি উঠিছে যে শিক্ষকতাৰ বাবে আৰু উচ্চপৰ্যায়ত গণিত শিকিবৰ বাবে শিক্ষাদান শৈলী গুৰুত্বপূৰ্ণ নহয়।

প্ৰায়েই দেখা যায় যে স্কুলীয়া গণিতে শিকাৰুৰু এক তিতা স্বাদ দিয়ে, আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত তেওঁলোকৰ মনত এক দীৰ্ঘস্থায়ী ভয়ে গোটাই জীৱনলৈ থিতাপি লয়। গতিকে ই এইটোও সূচায় যে আশ্বেদকাৰ বিশ্ববিদ্যালয়, দিল্লীৰ দৰে সমাজ অধ্যয়ন আৰু মানৱতাবাদী বিষয়ত অধিক গুৰুত্ব দিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ত অধিকাংশ অধ্যাপক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ গণিতৰ সৈতে বেয়া অভিজ্ঞতাহে আছিল। এই সমস্যাটো কৰিবলৈ আমাৰ কেইগৰাকীমানে অৱলম্বন কৰা পত্ৰসমূহৰ ভিতৰত এটা আছিল কিছুমান গাণিতিক কিন্তু কলনগণিত-অব্যৱহৃত পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰা, যিয়ে পাটীগণিত বা বীজগণিতৰ ভয় উদ্ৰেক নকৰাকৈ গাণিতিক চিন্তা-চৰ্চা উপভোগ কৰিবলৈ আকৰ্ষিত কৰে। আমি এখন পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুত কৰা কামতো আগবাঢ়িছোঁ। 'মুক্ত কলাৰ বাবে গণিত' শাখাত পৰিবলগীয়া এই

- লেখাটোত সংযোগ কৰা দুয়োখন ফটো গীতা ভেংকটৰমণৰ।

কিতাপখনে মানুহক গণিতৰ সৈতে পুনৰাই এক সাঁকো গঢ়ি তোলাত সহায় কৰিব।

যোৱা দশকটোত ভাৰতৰ মূল গাণিতিক সমাজখনত গণিতত গৱেষণা কৰা মহিলাৰ কম সংখ্যাৰ বিষয়ে কিছু গুৰুত্ব আৰু উদ্বিগ্নতা প্রকাশ কৰা হৈছিল। বহু ডাঙৰ ডাঙৰ সন্মিলনত 'গণিতত মহিলা' বিষয়ত বাধ্যতামূলকভাৱে আলোচনাচক্ৰ অনুষ্ঠিত হয়। হয়তো গণিত পঢ়িবলৈ আৰু গণিতৰ গৱেষণা কৰিবলৈ মহিলাসকলক উৎসাহ যোগাবলৈ ভালেমান পদক্ষেপো লোৱা হৈছে। কিন্তু গণিতত পাৰদৰ্শী বহু প্ৰতিভাৱান মহিলাই কিয় পিছলৈ গণিতৰ অধ্যয়ন অব্যাহত নৰখাৰ সিদ্ধান্ত লয়, সেই সম্পৰ্কে কোনো প্ৰণালীবদ্ধ অনুসন্ধান চলোৱা হোৱা নাই। মহিলাই সন্মুখীন হোৱা কিছুমান সমস্যাৰ ভিতৰত সামাজিক চাপটো আছে, কিন্তু বহুতেই এই চাপসমূহৰ বিৰুদ্ধে মোকাবিলা কৰিবলৈ কোনোধৰণৰ ফলপ্ৰসূ ব্যৱস্থা নাপায়। মহিলাৰ তাকৰীয়া সংখ্যাই পদ্ধতিগত বিফলতাকো উদঙাই দিয়ে আৰু ছদ্ম-পক্ষপাতিত্ব কিছুমান থাকিব পৰাৰ সম্ভাৱনাকো আঙুলিয়াই দিয়ে, যিবোৰ হয়তো এতিয়ালৈ কোনোও মন কৰা নাই। যেতিয়ালৈকে আমি এই সম্পৰ্কে অধিক গৱেষণা আৰু পৰ্য্যৱেশ্ৰণভিত্তিক অধ্যয়ন নচলাওঁ, তেতিয়ালৈ ই কেৱল আলোচকসকলৰ আলোচনাৰ বিষয়-বস্তুৰে হৈ থাকিব।

তথ্যসূত্ৰ:

- Dutta, Ranjeeta (2007): "Texts, Tradition and Community Identity: The Srivaisnavas of South India," *Social Scientist*, Vol 35, Nos 9-10, pp 22-43.
- Kelly, Alison (1985): "The Construction of Masculine Science," *British Journal of Sociology of Education*, Vol 6, No 2, pp 133-54.